

ETIKA - VPRAŠANJA IN ODGOVORI

1. Kaj je to etika pri starih Grkih in kaj je zanje značilno?

Etika je pri starih Grkih vezana na politiko, na politično življenje, ki je ključna kategorija njihovega življenja. Bila je torej del Polis (mesta), ne pa tudi del Oikos (doma, družine). Ključna kategorija Polis je enakost (med moškimi - ženske, sužnji in otroci so izključeni), saj etika brez enakosti ni možna. Enakost je bila kategorija, ki je bila celo nad svobodo; pojem za dobro življenje je bilo namreč politično življenje in odgovornost do skupnosti, do sveta, do otrok, do prihodnosti. Kdor je postavljaj svobodo nad enakost, je bil označen za "idiotesa" oz. tistega, ki gleda samo nase (kar je tipično za današnjo zahodnjaško miselnost). Neetičnost je bila kaznovana, sram pa je bil vezan le na etično (ne)delovanje. Tisto, kar je predstavljalo vrh etike, je bila obramba, zaščita Polis. Gre za (etično) delovanje, ki nima konca in končnega rezultata, v nasprotju z delom, katerega smoter je izdelovanje in ima pri njih mesto v Oikos (tako kot denar, ki je bil zgolj nujnost). Takšno delovanje je bilo pojem za dobro življenje, k temu pa je spadala tudi dobra smrt.

2. Kakšna je razlika med etiko in moralo?

Morala izhaja iz krščanstva (kjer ljubezen nadomesti prijateljstvo kot ključno kategorijo) in nima nobene zveze z etiko: politično delovanje nadomesti religija. Morala je religiozno izrekljiva (je "oprijemljiva, v nasprotju z etiko), izrekajo pa jo svečeniki. Etično delovanje ni mogoče, saj ni več enakosti kot ključne kategorije; nadomesti jo sistem komande in prisile (vladar, cerkev).

V nasprotju z etiko je morala zapoved, ki je ni treba niti več izreči (bodi priden!). Za moralami (tako kot za pravom) stojijo vojske, policije, sila. Pri etiki tega ni, saj je človek tam ponavadi sam s seboj; praviloma takrat, ko se spopada z moralno večino ali zakoni države. Etika je v nasprotju z moralo neločljivo povezana s politiko; praviloma gre čez pravo v smislu ugotavljanja nepravilnosti zakonov, pa tudi morale. Biti etičen ne pomeni ubogati, tako kot pri morali, temveč misliti s svojo glavo, ne glede na pravila. Pri etiki lahko človek sodi samo sam sebi, ker ni podrejen pravilom. Medtem, ko gre pri morali in zakonih za vprašanje kaj je prav in kaj ne, gre pri etiki za vprašanje pravičnosti: kaj je pravično, in kaj ni. Etike se tudi ne da predpisati, medtem ko morala brez predpisovanja sploh ne more obstajati (božje zapovedi, sveta knjiga, kodeksi,...).

Pri morali ni potrebno misliti s svojo glavo, temveč se je treba samo držati pravil, etika pa je položaj, v katerem je treba misliti s svojo glavo: to je položaj, v katerem je človek pripravljen rajši umreti, kot pa da ga "povozijo" pravila. Medtem ko moralnost zahteva odgovornost pravilom ali osebam, ki skrbijo za izvajanje teh pravil, je človek pri etiki odgovoren samo sam sebi, prihodnosti, otrokom.

Etično delo je naprimer zdravnik, ki nekemu omogoči smrt, čeprav je to v nasprotju s pravili (zakonom ali moralo, grožnja izgube licence).

3. Kaj je etično (moralno!) znotraj krščanskega horizonta mišljenja in dela: Ora et labora (moli in delaj)?

Etika znotraj krščanstva pravzaprav ni možna, saj manjkajo ključne sestavine: enakost (ki jo zamenja hierarhični sistem vladarjev in podložnikov, celo cerkev je organizirana hierarhično), politično življenje (ki jo nadomesti religija) in izobraženost, razgledanost ljudi (večina prebivalstva je neuka, nepismena). V takšnih okoliščinah je nujna morala, ki se pojavi v obliki svete knjige (zapovedi). Možna ni tudi zato, ker ni več dobrega življenja, kot ga poznajo stari grki; nadomesti ga puščavništvo, vera v posmrtno življenje, ki uči, da se življenje začne šele po smrti - kar počnemo v tem življenju, torej sploh ni važno. Vse v tuzemskem življenju je podrejeno življenju v onostranstvu.

Religija je tista, ki je v smislu "odpuškov" za grehe v življenju očistila dušo (koncept razcepa med dušo in telesom, ki sta v krščanstvu ločena, saj telesni del umre, duša pa ne) za življenje v onostranstvu. Morala je religiozno izrekljiva, izrekajo jo svečeniki; najvišja oblika je molitev, pri čemer verniku oz. tistemu, ki moli, niti ni potrebno poznati vsebine molitve. Važno je, da pozna ritual oz. mu sledi. Svečeniki svoje molitve izrekajo v latinščini, ki je prebivalstvo ne pozna.

"Resnica" je bila v krščanstvu zapisana v sveti knjigi, zato razmišljanje niti ni bilo potrebno - tisto, kar je štelo za moralno (in kar seveda ne smemo mešati z etičnostjo) je bilo "bodi priden, delaj in moli" - to je namreč zagotavljalo dobro življenje po smrti, kar je cilj krščanstva. Bodi priden je moralno v smislu sledenja sveti knjigi, delaj je moralno v smislu skrbi za svojega vladarja, čigar last so bili podložniki, moli pa je moralno v smislu očiščenja in priprave na posmrtno življenje.

4. Kaj je to protestantska "etika" in kaj novega pride "v igro" s protestantizmom?

Protestantizem velja za antikrščansko revolucijo, zanjo je značilno, da glavna vrednota postane delo. Protagonist je bil Martin Luther, ki teži k reformaciji krščanstva predvsem zato, ker se mu zdi nedopustno ravnanje cerkve. Tu mislimo bogatenje cerkve, predvsem zaradi osredotočanja na papeža. Cerkev je potrebovala vse več in več denarja (npr. izgradnja cerkve Sv. Petra), zato se je začelo prodajati odpuške; vse je dobivalo svojo ceno in začnemo lahko govoriti o začetku privatne lastnine, kjer cerkev postane največji lastnik. To lahko štejemu tudi za začetek moderne ekonomije (kreditiranje s pomočjo dolgov).

Bogastvo evrope seveda izvira tudi iz začetka kolonializma, s čimer Evropa pravzaprav začne izvažati svoje "dobre" revščino, neizobraženost, odnos gospodarja do podrejenih. "Uvažala" pa je tisto, kar je potrebovala: zlato, srebro ipd.

Protestantizem je zato težil k vračanju k izvirnim vrednotam, temeljna je bila delo. Papež ni bil potreben, temveč bi se bilo treba vrniti k Jezusu; smrtniki bi pridobili direkten dostop do boga, brez posrednikov kot so svečeniki in papež (vsaj protestant je hkrati tudi

svečenik). Molitev je sicer potrebna, vendar se moli z delom (izraz "pošteno delo", vezava poštenja na delo) in v svojem jeziku. Protestantski bog ni vzvišen, temveč se nahaja v srcu, je osebni bog. Rad ima tudi bogate, ne samo revne ljudi; to pa zato, ker naj bogati pomagajo revnim, saj cerkve ni več "v enačbi". Bistveno za to je bilo tudi opismenjevanje ljudi, saj mora vernik razumeti besede, ki jih bere.

Protestantizem tako ni več klasična religija, temveč je bolj vera - tudi vera samega vase. Moški in ženska nista več podložnika, temveč sta aktivna, delata, izumljata, odkrivata - nastane moderni subjekt. Še vedno ne moremo govoriti o etiki, temveč o morali (še vedno gre za sledenje pravilom); biti moralen pomeni pošteno delati, skrbeti za revnejše, biti aktiven.

5. Kakšna je morala dela: opišite jo in kakšne so njene bistvene konsekvence za etiko, ki so žive vse do današnjega dne?

V protestantizmu se kot glavna vrednota pojavi delo. Moški in ženska nista več podložnika, temveč sta aktivna, delata, izumljata, odkrivata - nastane moderni subjekt. Novi tip človeka se obnaša kot proizvajalno bitje, nekdo ki si upa, ki zaupa bogu in ga ima blizu, ki si upa raziskovati. Takemu človeku ni nič več sveto, razen boga. Človek postane nekdo, ki misli mejno, tudi prepovedano.

V takem okolju se začne industrijska in znanstvena religija (severni, protestantski del evrope), kjer pride do sprememb centralnih vrednot. V določeni meri se sicer pojavljajo tudi na jugu, kjer vlada papež, vendar so tam misleci inkvizicijsko preganjani. Mesta postanejo univerzitetna in cvetijo, pojavljati se začnejo inštituti. Protestantizem postane temelj managementa in kapitalizma; vizija in misija izhajata iz religije, protestantizma. Protestantizem je v tem smislu nekaj, čemur rečemo vera v delo. Človek mora delati, mora proizvajati. Morala (ki se je spremenila v tem, da je bilo konec fevdalizma in se je začel kapitalizem) dela se kaže v tem, da je za človeka koristno, če dela. Koristnost (najprej zase, potem za podjetje) je sicer povezano z moralo, ne pa tudi z etiko, saj pri etiki ne gre za vprašanje koristnega, temveč pravičnega. Bistvene posledice morale dela se kažejo v tem, da še danes moralno meša z etičnim; ostaja mišljenje, da če je nekaj koristno za podjetje, je to tudi etično - kar pa seveda še zdaleč ni res.

6. Kaj je to ideologija, kako jo lahko opišemo? Kakšni so "rezultati" ideologije za etiko in če torej problem etike mislimo iz perspektive Francoske revolucije (enakost, svoboda, bratstvo)

Temelj ideologije (ki jo lahko definiramo kot skupek vrednot, prepričanij) predstavlja znanost, kombinacija humanistike in družboslovja. Nastane šele po francoski revoluciji in je glavna proizvajalka vseh -izmov. Etika v takem okolju še vedno ni možna, saj ideologija zapoveduje predpisane vrednote (v nasprotju z vrlinami, ki grejo v smeri delovanja). Med drugim proizvede tudi nove vrednote: enakost (egalite), svobodo (liberte) in bratstvo (fraternite). Ideologija je v fazi moderne tisto, ker počasi nadomešča religijo (države prevzemajo funkcijo religije), pojavljajo se znanstveni konstrukti in politika

v smislu "policy" (ne "politics"). Prva ideologija je ekonomija. Uvajati se začne obvezno šolstvo, pri čemer dolgoročni cilj ni razsveteljenstvo ljudi, ampak izobrazba in oblikovanje podložnika po svoji meri. Vrednote, ki smo jih prej omenili, se implementirajo ravno skozi šolski sistem. Če smo imeli v religijo negativne vrednote, je teh čedalje manj (ni več eksplicitnega prepovedovanja), saj je implementacija vrednot implicitna, prikrita skozi šolski sistem.

Čeprav sta enakost in bratstvo osnovi za etično delovanje, pa (zlasti v zadnjih 20 letih) prevladuje svoboda (in to tista, v kateri zmagajo najmočnejši); enakosti domala ni več, razen v teoriji.

Ideologija ima z religije in znanostjo skupno stvar – je vnaprej predpisane in temeljno načelo je »ubogaj«. Etika je popolnoma nasprotno in se pojavi tam, kjer ljudje niso navajeni ubogati (ne ideologije, ne religije, ne znanosti in ne stroke).

7. Kakšna je morala dela v moderni dobi, ki se oprijemljivo (materialno) začne z industrijsko revolucijo: problem nenehnega napredovanja

V moderni dobi postane ključna kategorija delo; ne božje, ampak človeško delo. Kot najstarejša družboslovna veda se pojavi ekonomija, ki velja za znanost in za kontrateološko stvar. Nastane na Škotskem v 2. polovici 18. stoletja.

Ekonomija na nek način počne povsem enako, kot je počela religija: pravi, da "če boš priden in boš delal, dobiš obljubljeno deželo". V religiji je to po smrti, v ekonomiji takoj in zdaj. Moralno je torej, da delaš, kar je osnova matrike kapitalizma - nastanek tovarn in nove delovne slike, ki te tovarne polnijo (industrializacija).

Industrializacija pa ni možna brez surovin, brez bogastva - to je evropa dobila s kolonizacijo. V osnovi gre za rop in genocid, ki se ga poskuša utemeljiti s kategorijo dela: zemlja pripada tistemu, ki jo obdeluje. Ne gre več za sobivanje z zemljo, kot so jo poznali stari grki in indijanci. Delo, nato pa zemlja, je tisto, na čemer temeljijo tako kapitalizmi, kot socializmi. Ljudje morajo delati, ker je to za njih dobro (ne gre za dobro, temveč za koristno), ker bodo več zaslužili. Temeljna enota tako postane podjetje, ki mora ravno tako čim več zaslužiti.

Pri nenehnem napredovanju pa se lahko zgodi dvoje: ali zmanjka poceni (ali v primeru kolonializma zastoj) surovin, ali pa ima prebivalstvo že vse in ni več česa proizvajati (ni več delovnih mest). Oboje vodi v krizo, in kasneje v post-industrijsko dobo.

8. Kaj so to kapitalizmi, socializmi in kaj je to post-kapitalizem?

Kapitalizem izhaja iz protestantizma, če imamo v mislih kategorijo dela kot ključno kategorijo. Pojavi se načelo, da delo ustvarja vrednost. Delo je najbolj pomembno, šele nato je zemlja. Oboje pa je tisto, na čemer temelji kapitalizem - zemlja je last tistega, ki jo obdeluje.

Tudi socializmi stojijo na popolnoma enakih temeljih, vendar so se pojavili šele kasneje; kapitalizem s svojimi vrednotami, kot so država, bogastvo, vojska, izobraževanje, nacionalni trg, tovarne, množično zaposlovanje, zaslužkarstvo in razvoj traja vse do 1. svetovne vojne. Posledica razvoja kapitalizma je nastanek razlike med revščino in bogastvom, med revnimi in bogatimi oz. zaslužkarjev. Če je bila prej meja med njimi mestno obzidje, je ta meja zdaj veliko "bližje", saj znotraj istih mest nastajajo ulice revnih in ulice bogatih. Takrat ljudje vidijo, da je s tem sistemom nekaj narobe in to je točka, na kateri se pojavi socializem. Pojavi se ideja, da je kapitalizem treba izkoreniniti, ker je neetičen. Kapitalizmu in socializmu je skupno to, da morajo ljudje delati, da bodo več zaslužili (ne pa za to, da bi jim bilo dobro). Je pa razlika med njima v tem, da je kapitalizem imel surovine za zagon (kolonizacija), socializem (čigar značilnost je, da industrializira še ne industrializirana okolja) pa ne.

V novi dobi gresta kapitalizem in socializem celo z roko v roki - primer je Kitajska, kjer komunizem upravlja s kapitalizmom, torej se pojma ne izključujeta več. Oba pa lahko uspevata samo v industriji, zato danes uspevata na Kitajskem, Braziliji, Indiji, ne pa več v zahodnem svetu. Tu ni več industrije, torej smo v post-kapitalizmu.

V post-kapitalizmu gre tako za outsourcing industrije - industrije ni več, zato tudi delovnih mest ni več (v kapitalizmu so se proizvajala kar sama). Družba za funkcioniranje ne potrebuje več vseh ljudi; eno, dvo ali tripetinska družba – ostalo je »odveč«, so tehnološki viški. Post-kapitalizem je sistem kastnih družb, ne po rojstvu oz. religiji, temveč statusu - imamo vojaške, zdravniške, pravniške, finančne kaste, pojavi pa se tudi managerska kasta kot nova vrsta. Ključna sestavina post-kapitalizma je vprašanje varnosti za svobodo, ki postane temeljna vrednota - "each man for himself".

9. Za kaj gre pri globalizaciji in "kriznem" razpadu sistema post-kapitalizma, do katerega je prišlo leta 2008 (debata ob "Margin Call")

Pri globalizaciji gre za proces, ki kapitalizem uveljavi kot prevladujoč sistem in ga razširi po svetu. Izhaja iz držav zahoda (kjer je bil razvit protestantizem), pri čemer gre za neke vrste novi kolonializem, kjer manjšina (t. i. razvite države) vladajo nad "manj razvitimi" - gre predvsem za Azijo, Afriko in Južno Ameriko.

Večina sveta posveča pozornost kopičenju dobrin in posledično profita na osnovi ekonomske (finančne) dejavnosti. Podoben primer izhaja iz "Margin Calla", kjer ima glavni protagonist pravzaprav vse (v materialnem smislu), nima pa kje zakopati psa, zato ga zakoplje na vrtu bivše žene. V post-kapitalizmu ne gre več za industrijo, saj je ta out-sourcena, temveč predvsem za trgovanje z dolgovi. Kriza nastane, ko ni več zaupanja v finančni sistem, ker pa ta deluje na globalni ravni, ga tudi ni možno lokalizirati. Post-industrijska oz. finančna družba je nekaj, kar ni več oprijemljivo, zato izguba zaupanja povzroči pravzaprav popoln kolaps sistema.

Etičnosti v takem okolju ni, saj je neizmerna lojalnost do podjetja tisto, kar etiko ubije - ne gre za stvar pravičnosti, temveč za koristnost, predvsem podjetju.

10. Kje smo zdaj (globalizacija), ko gre za etiko: kako je moč opisati temeljne zagate pri etičnem premišljevanju in delovanju v naši lastni dobi?

V post-industrijski (finančni) družbi ni več ničesar oprijemljivega, zato etike ni možno več graditi na ničemer. Vse Ideologije, religije in znanosti imajo skupno stvar – so vnaprej predpisane in jim je skupno »ubogaj«. Etika je temu popolnoma nasprotna in se pojavi tam, kjer ljudje niso navajeni ubogati (ne ideologije, ne religije, ne znanosti in ne stroke). Pri etiki ne gre za vprašanje prav/narobe (s tem se ukvarjata pravo in morala, za katerima stoji sila - vojska, policija), temveč za vprašanje pravičnosti. Ko govorimo o vprašanju etike, pa moramo vedeti, da je človek v tem okolju vedno sam s seboj - spopada se z moralno večino ali zakoni države. Če etična drža sovpada z moralnimi normami ali pravom, seveda ni težav - te se pojavijo, ko je etika v nasprotju s pravom in moralo. Pravično gre namreč čez pravo in biti etičen pomeni tudi sprevideti, da so zakoni in morala lahko nepravični. Pomeni tudi misliti s svojo glavo, ne glede na pravila. Ker etičnost pomeni nepodrejanje pravilom, to pomeni tudi, da lahko pri etiki človek sodi samo sam sebi.